

ФС
Ш 12
797

Проф. Мих. Грушевський.

ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Й УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ.

СТАТІ Й ЗАМІТКИ.

КИЇВ 1907

ДРУКАРНЯ П. БАРСЬКОГО, ХРЕЩАТИК 40.

Б 302884

Школяр
79

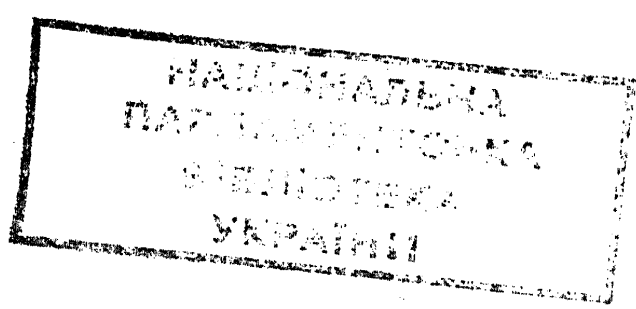

Проф. Мих. Грушевський.

ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Й УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ.

СТАТІ Й ЗАМІТКИ.

КИЇВ 1907

ДРУКАРНЯ П. БАРСЬКОГО, ХРЕЩАТИК 40.

1908/87-88

Справа літературної, культурної мови була й застаєть ся одним з основних пунктів в українськїм питанню. Озираючись в отсих статях на різні погляди, явища, голоси в сїй справі, я розглядав їх все з такого становища українського питання взагалі, сучасних національних чи культурних інтересів та потреб українства, а не з погляду тільки фільольогічних мотивів і аргументів. Тому збираючи тепер разом сї статі, друковані на сторінках часописи „Рада“ під назвою „Про мову“, я даю їм трохи ширший титул — „Про українську мову і українську справу“.

Статі сї писали ся і друкували ся в „Раді“ з значними відступами часу (січень — квітень, №№ 6, 8, 31, 51, 59, 83, 89). Тим поясняєть ся їх епізодичний характер: пишучи їх так, я пильнував, щоб кожда статя давала певну заокруглену цілість, звязану з иньшими тільки спільністю провідних ідей і поглядів, розвиваних в них.

1907, май.

I.

Між тими нечисленними язвами, гіршими від єгипетських, які точать українство, дуже важне місце займають суперечки про мову й правопись. Скільки непорозуміннь, ростічи, неохоти вони викликали й викликають далі! Як руйнуть і без того слабкі сили нашої інтелігенції, як деморалізують публику з народа та пів інтелігенції! Просто се наше національне лихо! Хоч воно й слабне та зникає там, де національна свідомість і розвій поступають значнійше, але там власне, де наш національний рух найслабший, найтонший, — там він найгірше й рветься від сих боїв за слова, за якими люде тратять і сили і охоту до діл.

Буяли сі бої за слова по цілій землі нашій, „від Карпатів аж до Дону“. В Галичині, в перших початках народнього руху люде не бачили нічого важнійшого над суперечки про те, в якій мірі книжна, літературна мова має черпати з діалектів народніх, а в якій мірі основувати ся на старій книжній мові. Пятидесяті й шістидесяті роки, найглухійші часи, коли галицьке громадянство в пітьмах реакції зовсім збило ся на бездороже, навіки стративши безцінний для політичного і культурного свого розвою час, — сі найтемнійші часи були власне наповнені суперечками про мову й правопись. І коли живійші елементи громадянства, що стали провідниками руху народнього, демократичного, українського, скоро обтрусили з себе сі схоластичні суперечки, то реакціонна, т. зв. староруська, або як тепер її звать звичайно — московфільська частина галицького громадянства, зістала ся й по теперішній день з памороками, забитими тими язиковими й правописними суперечками. Фонетичну правопись, заведену в галицьких школах, урядах, народніх українських виданнях, тут досі уважають мабуть найбільшою бідою, яка коли небудь спадала на галицьку землю. Разу-раз піднімають гадку про те, щоб вислати депутацію до цісаря та просити, аби скасував фонетику. Далі чублять ся за мову між собою і з „Українцями“, а за тими суперечками про мову і правопись лишають облогом, з своєї сторони, поле просвітньої й культурної роботи.

Бо на тім полі працювали й працюють головню ті, що обминають сі язикові суперечки на далі, пізнійшим поколінням зіставляючи відберати куколь від зерна, а пильнують того, щоб на тій мові, яка виробила ся вже і виробляеть ся далі, дати як найбільше реального знання, освітнього, культурного й політичного матеріалу своему громадянству, своему народови.

І на Україні російській найтемнійші часи — сімдесяті і вісімдесяті роки, по указі 1876 року, також кишіли суперечками про мову й правопись. І підіймали сі суперечки, як у Галичині москвофіли, так і тут переважно люде мало прихильні або й зовсім неприхильні розвоєви української народности, далекі від народа, від його освітніх і культурних інтересів. Неохочі до нового літературного українського руху, вони нападали ся на українські писання, чіпляючи ся незвичайних для них або на ново утворених слів — „кованих“, як вони говорили: докоряли українським письменникам, що вони пишуть мовою не народньою, видуманою; жадали, аби книжки українські писано „мовою Котляревського, Квітки, Шевченка“. Їх закиди підхоплювали й далі розвивали вже явні вороги українства, виловлюючи ріжні „словечка“, щоб збридити публиці нову українську літературу, та приготвляли мотиви й оправдання для правительственних репресій своїми поголосками, що український рух, літературну мову, літературу *умисно* творять кружки сепаратистів, „навязуючи“ народови небувалі, незвісні йому стремління, видуману, нікому незрозумілу мову, нікому непотрібну літературу. І ся робота їх не зіставала ся без послідку. Як відомо, правительственні заборони мотивували ся покликками на такі голоси „більшинства Малороссовъ“; збираний ними матеріал ішов „въ дѣло“. З другого боку, великій частині українського громадянства, байдужій для національних інтересів, відірваній від народу, від народньої мови, та „критика“ української літературної мови давала оправданне її недбальства, байдужности, національного ренегатства. Тому вона теж охоче повторяла балачки про „ковані“ слова, „видуману мову“, і т. д., люде ж, заінтересовані народнім українським рухом, щоб не підливати оливи в огонь, не давати нового матеріалу неприхильникам українства, старали ся обминати критику мови. Вони зрідка виступали з нею: роботу над її виробленнем вели потиху, обмінюючись з товаришами замітками своїми, вносячи поправки, показуючи на невідповідність того, чи иншого вислову, але рідко виступали з тим в пресі.

І так от на Україні російській, так само як і в Галичині язикові нападки, суперечки, глузування зістали ся

при людях далеких від літературного українського руху, мало навіть ознайомих з українською мовою, і літературною, і живою. За нападками на слова „ковані“ пішли в сих кругах глузування й нарікання на слова „галицькі“. Ними виправдували свою байдужість і недбалість ріжні люде, які „не мали часу“, а головно — охоти познайти ся ближше з українським письменством, з літературною мовою: не можуть, мовляв, стерпіти „галицьких“ слів, і через те не хочуть читати книжок чи газет, писаних такою незрозумілою мовою. І хоч потім виявляло ся дуже часто, що слово, яке так образило народне чутте шановного земляка, зовсім не галицьке, а народне українське, або утворене українськими письменниками на Україні, — дарма! Шановний земляк і український патріот, „не внимаемая аргументамъ“, вже відкинув одну, другу, третю українську книжку, журнал, газету, загнав отсим сім кольок в печінки редакторам, авторам і видавцям, які будуть довго ломити собі голову, якою-б такою українською мовою писати, щоб вона була зрозуміла, привабна і мила українським землякам, що давно забули (або й ніколи не знали) українську мову, — і почвалав собі до єдиної зрозумілої, єдиної рідної й близької усім таким „правдивим Українцям“ — російської книжки чи газети.

II.

Велика в тім трудність українству. Інстинкт самоохорони наказує нам дбати всіма силами про те, щоб від летаргічного стану, в яким держали український народ правительственні заборони, перейти як найскорійше до діяльного, міцного життя національного, коли хочемо жити, а не підпасти процесови розкладу й умирання. Першим же й невідмінним засобом і знарядом національного життя являеть ся культурна мова, здатна служити органом культурного життя в усяких сферах і проявах його. Без такої культурної мови, придатної не тільки „для домашняго употребленія“, для етнографічних оповідань чи легеньких популяризацій, але здатної на орган чи науки, чи публіцистики, чи ділового ужитку, — не можемо ми й на крок вперед поступити.

І не можна сказати, що б у нас такої мови не було зовсім. Протягом останніх пятидесяти літ вона виробляла ся неустано, приладжуючи ся чи то до потреб наукового мишлення, чи до малювання інтелігентного життя, чи підбираючи слова до шкільної або юридичної термінології. Через ті заборони, що раз-у-раз перепиняли поступ

і розвій українства в Росії, ся робота над мовою, як загалом робота над культурним розвоєм українства, вела ся більше на ґрунті галицькім, як на російській Україні. Але через се отсю культурну мову, що виробила ся тою півстолітною роботою, називати „галицькою“ ніяк не можна, хоч і часто її так називають. Невірно се, й кривда Українцям з Росії, які велику участь брали у виробленню сеї мови і нестерті впливи українські на ній положили. Куліш, Драгоманів, Кониський, Нечуй-Левицький, Комар-Уманець, не кажучи за молодших, мали на виробленне сеї культурної мови безперечно більший вплив, ніж котрий небудь з галицьких письменників, їх сучасників. Та й самі Галичане, починаючи від перших проб народніх видань, від козакофільства 1860-х років, і до новіших часів, все йшли до України, до зближення з нею і в мові і в літературній манері і в культурі. Правда, були й не переводять ся старовіри галицькі, які против того українства відворкують. Але не вони давали тон галицькому культурному життю; люде ж, які найбільше віддавали себе народній роботі й найбільше допомагали її поступови, вели його свідомо до тіснішого зближення з Україною. І коли взяти мову теперішніх навіть чисто галицьких письменників та порівняти її чи з книжною галицькою мовою 1850-х років, чи з галицькими народніми діалектами, то побачимо величезну ріжницю, незмірний поступ у зближенню до того українського наддніпрянського говору, який послужив основою української літературної мови. Письменники ж українські, що уживали сеї нової літературної мови, розуміють ся, стояли до того українського наддніпрянського говору ще ближче.

Очевидна річ, за ті п'ятдесят літ до повнаго викінчення, до кристалізації ся культурна українська мова не дійшла, й не могла дійти. В ній багато доводить ся чистити, шліфувати, полірувати. Багато в ній такого, що було ужите чи зложено на швидку руку, й чекає, щоб замінили його висловом чи оборотом ліпшим, більше відповідним духови української мови. Особливо багато такого з складні, в синтаксисі сеї культурної мови. Коло того треба працювати, багато працювати — се робота для цілих поколінь. Але ігнорувати сю культурну мову, вироблену такими тяжкими трудами кількох поколінь, відкинути її, спустити ся наново на дно й пробувати незалежно від тої „галицької“ мови, творити нову культурну мову з народніх українських говорів наддніпрянських чи лівобережних, як де-які хочуть тепер — се був би вчинок страшенно шкодливий, хибний, небезпечний для всього нашого національного поступу. І ті земляки наші,

що гудять та гидують, і іншим збриджують, дискредитують сю культурну мову, лиху послугу роблять тим українству, коли находять послух і віру для своєї критики серед земляків.

Виправдати їх тим тяжше, що й закиди їх не тільки шкідні, а й не оправдані. Закидають вони тій українській культурній мові, що вона незрозуміла й народови й інтелігенції. Се правда, коли говорити про тих людей, що оддалік стояли від українського літературного руху і тепер роблять першу знайомість з ним. І читач з народу, що зроду не держав у руках української книжки, і інтелігент український, що досі, як некрасовський генерал, „за множествомъ смотровъ, разводовъ и парадовъ“ не мав часу інтересувати ся книжкою — українською розумієт ся, але беручи її в руки уважає потрібним сказати про неї своє авторитетне слово — вони знайдуть у книжці, писаній українською літературною мовою, не одно незрозуміле незвичайне для себе. Читач-інтелігент дуже часто має дуже бідний запас народніх слів — менший навіть, ніж читач з народу. Читач з народу запнеть ся на культурних словах, де що відмінних, бо приладжених до української фонетики, або загалом йому незвістних. Те чи инше слово може здати ся дивним, прикро залунати для уха. Але щож робити? Чи думаєте, що селянин німецький або французький, непривичаений до мови, більше второпає в літературній мові своїй вперше стрічаючи ся з нею? Ніколи в світі! Він мусить учити ся її, коли хоче розуміти. Так само селянин великоруський чи польський, болгарський чи чеський, беручи книжку, писану літературною мовою, знайде в ній безліч слів чужих, незрозумілих, дивних, яких зміст, толкуючи на здогад, він зрозуміє хибно. Там одначе школа научить розуміти сю мову — і коли не присвоїть сеї культурної мови цілком, то хоч зблизить до неї, і тому там перехід до неї здаєт ся лекшим, менш помітним. У нас школа сього не робить, а навпаки ослаблює, забиває почуте своєї мови, призвичаює до культурних термінів чужих, однаково як селянина так і інтелігента. Наслідком того український культурний вираз, взятий навіть з народніх уст, або утворений як найліпше в душі народнім, часто здаєт ся дивним, незвичайним.

Але не можна ж через се домагати ся того, чи навіть бажати, щоб культурну мову замкнуто в границі словарця сільського обиходу, словарця ослабленого, збідного через натиск ходячих слів і виразів російських; не можна жадати, щоб вона за межі того словарика не переходила, бо инакше буде незрозуміла для селянина, чи

інтелігента, що не пішов в знання своєї мови далі такого бідного сільського словарика. Втім словарику для багатьох культурних понять не знайдеш виразів, як не бийся, як не упрощуй їх, як не знижай культурного рівеня мови. І виходить одно з двох. Або зріктися вищих культурних завдань, нерозлучних з національним життям, й махнути рукою на всякі перспективи національного розвою. Або свідомо вводити народ і інтелігенцію, яка відбила ся від національного життя, в культурну українську мову. Тоді для читача з народа книжечка написана словарцем його околиці має бути тільки першим ступінем в переході до мови більш багаті культурними виразами, більш здатної до викладу докладнішого, інтелігентнішого. Для дитини таку ж роль посередника — поки нема школи, має грати читанка, дитячий журнал. Інтелігентному ж чоловікови при його інтелігенції не потрібно таких посередників, і він, коли схоче, запевне дуже легко присвоїть собі невеликий той запас культурних слів і оборотів, який культурна робота останніх десятиліть ввела в літературну нашу мову, і вийде в сю літературну мову.

Вся культурна надбудова над народньою нашою мовою, загалом кажучи, дуже невелика, коли порівняти її чи з масою неологізмів і чужих слів і оборотів в інших культурних мовах, чи з народніми елементами нашої мови. Світові культурні слова однакові для нашої культурної мови з іншими; тисячі їх маємо в щоденнім ужитку однаково чи в українському, чи російському, чи німецькому. Коли порівняти те, що лишиться, як спеціально український культурний запас, з безконечним багатством народньої мови, яким орудує наша літературна мова, то побачимо, що та спеціально-українська культурна надбудова не так велика. Для того хто має значніший запас слів народніх, розуміється — не тільки з свого села, але й запас загальніший, всеукраїнський так би сказати, вибраний з ріжних говорів, — тому додаток культурних термінів, наново утворених, або добутих з народніх говорів та приладжених до культурного ужитку в трохи зміненій формі, не покажеться ані тяжким ані страшним. Бо ж значна, переважна частина їх опирається безпосередно на народній основі, виразах суто народніх. А з невеличкою частиною виразів не дуже зручних, неповні відповідних для українського уха, які поза тим знайдуться, доводить ся поки що миритись, доки не підбереться щось ліпше. Так серед монети, яка ходить на ринку, завжди знайдеться певний процент фальшивої, стертої, нездалої, і поки її терплять, вона може сповняти свою роль в обороті.

Нам важно мати тепер можливість культурного обороту. Для цього треба дорожити тою мовою, яку маємо — чистити її, поліпшати, але й зносити ті її хиби, яких відразу поправити не можемо. А відкидати її зовсім через ті хиби — ніяк не можна, щоб не зістати ся безоружними, позбавленими першого засобу культурного поступу й національного життя.

III.

І так — „учіте ся, брати мої“! Хто одбив ся був від українського літературного руху або стояв оддалік од нього, а тепер хоче бути діяльним учасником українського життя, — нехай першим ділом задасть собі невеликого труду, щоб привчити ся до тої літературної мови, якою орудує теперішнє українське жите. Всі ми більше менше перейшли сю школу, й іншої дороги нема для кожного, хто хоче бути діяльним членом українського громадянства. Нехай напружить раз, два, три свою увагу, щоб прочитати й зрозуміти статю чи книжку, яка на перший погляд показала ся йому не дуже зрозумілою. Нехай загляне разів пять — десять у словарець, або запитає кого. Нехай візьметь ся тільки серйозно до сеї роботи — то певне дуже скоро ті трудности поборе, і теперішня українська мова перестане бути для нього чужою й дивною.

Бо трудности невеликі, зовсім невеликі в дійсности, а потреба в тім, щоб наші люде не дивили ся з боку, як посторонні глядачі, на теперішній український рух, а й самі до нього прилучали ся — дуже велика. Нема важнішої справи в теперішній хвилі над сю, щоб українська інтелігенція — українська з роду, з симпатій, пригорнула ся щиро, горяче до українського руху й стала на ділі Українцями, а не тільки „тоже Малороссами“. Се питання життя й смерти для українського національного діла, для українського народу — чи стане він справжньою „нацією“, чи завмре в ролі пів-етнографічної „народности“. Перед сею небезпечністю, перед таким величезним питанням треба відсунути на бік всякі дрібні суперечки, треба помирити ся з неодним і неконче милим або згідним з своїми поглядами й вдовольнити ся ним поки що, коли нема ліпшого готового, виробленого.

Літературна мова се ж все таки перш за все знарядде, „орудіє“ щоденного культурного житя, а не якийсь твір артистичний, здатний на те тільки, щоб повісити його на стіні в церкві й бити перед ним поклони як перед

„святиною краси““. Артисти слова в роді Фльобера або Ніцше нехай роками шліфують, виробляють, викінчують свої архітвори. Ми робітники біжучої хвилі, слуги сучасних потреб українського народу не можемо чекати того часу, аж поки наша мова так виробить ся, так скристалізуєть ся, щоб можна було виробляти публіцистичну статтю, чи наукову розвідку як ювелірну цяцьку, тай шкода так цяцькати ся з ними. Досить буде, коли мови сеї вистачить на те, щоб обмінювати ся думками, порозумівати ся і посувати наперед нашу культурну й політичну національну роботу.

Отсе найважнійше тепер — спільна жива робота, рух, поступ. Бо час горячий, час не стоїть, час такий, що не повторить ся вдруге! Боронь Боже його втеряти. Єднаймо ся, порозуміваймо ся тою мовою, яка єсть, а там — „оставимъ астрономамъ доказывать“... Нехай фільольоги наші на свободі доказують і виясняють, що се слово або оборот не в дусі української мови, що той чужий вираз можна замінити своїм українським. Послухаєм їх і як переконаємо ся їх доводами, будемо самі так писати. Тільки не стіймо, заложивши руки в кешені серед сих фільольогічних і діалектичних суперечок. Шкода часу, гайда до роботи!

А кому не спішно, кому не лежить на серці розв'язка великої, вікової історичної трагедії українського народу, що стала тепер перед нами, — нехай далі гудить і ганить „галицьку“, чи „ковану“, чи „тверду“ нашу мову. Нехай відкидає нашу книжку, чи газету, тому, що в ній такі слова стрічають ся, яких він досі не чув ані від кухарки своєї баби Мотрони, ані від дворника Гарасима. Помилуйте — у них на хуторі кажуть не инакше як „сливе“, а в газеті пишуть „майже“; у них кажуть „робочий“, а в газеті — „робучий“; кажуть „ледве“, а ті мудреці видумали писати „ледво“. Як можна стерпіти таку мову? Ніяк не можна. Сі земляки признають тільки мову Шевченка. Правда, що й тої мови не знають на ділі, бо й у Шевченка знайдуть не одно з того, що їх так гніває, — але се вже инше діло *).

Мова Шевченка — на меньшій вони не помирять ся. І мабуть на те нема ради. Треба полишити їх так. Нехай чекають, аж Шевченко встане і буде писати їм в газетах, перекладати популярні книжки, писати істо-

*) Кинувши оком на мою статю „За український маслак“ сі шановні земляки зараз завважили: що се за мова? хіба є у Шевченка слово „маслак“? Що за галицьке слово? Та на біду я з Шевченка і взяв се слово! Памятаєте: „кати вінчанні за маслак гризуть ся знову“....

ричні чи критичні праці. Се спокійнійше. Тим більше, що Шевченко не встане.

Бо як би встав тай став справді писати, міг би вийти скандал в благороднім семействі. Писати так, як він писав у сорокових чи п'ятдесятих роках, Шевченко тепер певно не став би, бо жите йде, й мова не стоїть, а змінюється. Прийшло ся б і від Шевченка відректи ся. Але не встане, нема страху. Можна безпечно кликати: „давайте нам Шевченка!“ Се так наручно. „Дешево й сердито“.

Се не трутні України, се не дезертири, що кидають народне діло в найгорячіший час та ще й своїми наріканнями сіють ростіч між нашою суспільністю. Ні, се „справжні“ українські патріоти, які так шанують українську мову, що ані в руки ані в рот її не беруть. І тільки тому не читають нічого по українськи, бо се не Шевченко писав, і тому самі нічого не пишуть, бо вони не Шевченки.

Се правда, вони не Шевченки.

IV.

Але ж помилуйте, скажуть мені любезні земляки на мою раду учити ся українській мові, — що ж се за рідна мова, коли треба її вчити ся? Ми добиваємо ся прав українській мові через те, що вона нам своя, рідна, а ви кажете її вчити, наче б чужу! Що ж тоді за користь з своєї мови?

Се мабуть найдальший і найстрашнійший, найбільше небезпечний вивід, який можна вивести з моєї ради. Але як без церемонії, без покровців поставив я сю раду, в надії на здоровий, незасліплений розум моїх земляків, так сам висуваю і сей можливий, небезпечний закид, який можна виставити проти такої науки. Я вірю, що українство наше все таки має в собі стільки стихійної сили, стільки життєвості, що його не забеш ніякими теоремами, що воно своєю стихійною силою перебеть ся через усякі штучні перешкоди — поки не вбемо самі сеї сили нашою апатією, бездіяльністю. І через те я сміливо сам ставлю сей можливий аргумент, хоч може де кому се й здасть ся небезпечним: мовляв, самим давати зброю ворогам у руки.

Всі вчать ся своєї рідної мови, а наша біда така, що треба вчити ся її більше ніж кому іншому.

Де дитина виростає в нормальних обставинах — в атмосфері своєї мови, уживаної всіма, у всіх сферах життя, там вона несвідомо, сама того не помічаючи, здо-

буває дуже велике знання своєї мови змалечку, ще перед тим, ніж почне жити свідомо, і в початках свідомого життя має і запас слів і призвичаєнне до форм і оборотів, і загальну звичку—„дух мови“, як то кажуть. Правда сей словар дитини буде завсіди ще далеко не повний — вона буде його ще довго доповняти; уживання і відріжнювання форм у неї досить неясне; нема свідомости того, що правильне, добре, а що ні. Але знов таки — коли людину окружає далі атмосфера її рідної мови, коли вона уживає її в життю, в школі, на ній неустанно читає, пише, нею думає й говорить, тоді вся культурна робота, культурний розвій, який вона переходить, являється разом культурою її мови. Систематична наука граматики, стилю і т. д. тільки приводить до системи відомости, вже в значній мірі готові, зібрані. Таким чином мова в своїй закінченій, зовсім виробленій формі дається такій людині далеко, лекше, без всякого порівняння, ніж чоловікови чужому, що буде всього, від *a* до *z* вчити ся з книжки, з граматики, з словаря і т. д.

Українська дитина досі не має таких користних обставин для вивчення своєї мови. Кажу все про Україну російську, бо галицька виробила вже собі кращі умови з сього погляду. Для дуже значної частини нашого покоління з інтелігентних верств російської України українська мова не була вже „матерною“ мовою, як залюбки звуть рідну мову: від батька-матери вона її не чула. Чула може від слуг, від „простих людей“, що з'являлися в домі, і скоро помічала, що се мова низшої категорії, не „справжня“ мова її круга. Так само, хоч трохи пізніше, мусіла вона помітити се і в таким разі, коли чула українську мову в своїй смі: се мова „не настояща“, вона уживається в розмовах інтимних, між своїми людьми, але в справах ділових, в писанню, читанню уживають иншої, „настоящої“ мови, і сеї мови учать дитину, поправляють, коли вона не добре нею говорить, а українська зістається без культури.

Виймки з таких звичайних обставин стрічаються дуже рідко, а результат такий, що наша інтелігентська дитина з сімі виносить, по перше, дуже невелике знання української мови: має малий запасець слів, переважно самих „комнатних“, або „хазяйственных“, і не має „почуття“ мови. По друге — вона призвичаїлася дивитись на українську мову не серйозно і не дбає про те, щоб орудувати нею ліпше, не культивує її загалом. А всі дальші обставини життя—школа, самоосвіта, зносини, вся культурна нинішня обстановка тільки далі відзвичаює від української мови. Привчає уживати до всяких культурних по-

треб своїх мови чужої, думати на ній і так сказати — з становища чужонародньої психології оцінювати форми чи слова українські. Отак і перебірають у нас суто-українськими словами й кривлять ся, як котресь слово чисто українське, або утворене цілком в душі української мови пригадує великоросійське слово иньшого значіння. „Виймок“ пригадує їм російську „выемку“. „позір“ великоруське „позоръ“, „матерна мова“ — „истинно-русскія выраженія“ і т. и., і мова з такими словами по їх гадці курьозна, негодяща.

В трохи ліпших обставинах що до своєї мови вирастає дитина сільська, але не багато ліпших. Вона, що правда довше, росте в атмосфері української мови, та й пізнійше не зовсім виходить з неї; але мова не культивується й тут, а навпаки — фальсифікується, розмішується й підмінюється елементами чужої мови. Граніця між своєю мовою й чужою затирається: рідко коли почує дитина, що великоруська мова, якої вчать її у школі, мова чужа, инша від її рідної мови. Навпаки — вона звичайно буде чути такі погляди, що се дві відміни, два ступіні тої ж самої мови: одна панська, друга мужича, одна „образована“, для книжки, для газети, для поважної розмови, друга — хатня та господарська, до розмови про гній і хлів. І в міру того, як захоплює такого чоловіка „культура“, опановує його спокуса мішати до своєї „простої“ мови як можна більше елементів „образованої“ мови, так що по більше „культурних“ околицях місце української мови заступає справжній жаргон. Елементи великоросійської мови випирають елементи українські, незвичайно обіднюють українську мову, і нарешті діло доходить навіть до повної утрати почуття мови: до того, що вже й українські форми, а не тільки слова здають ся дивними. „Як се ви пишете: „дім“, коли у нас кажуть „дом“.

Дальше вже нема куди йти—або прощати ся з українською мовою, або вчити ся її, щоб освоїти й вернути їй місце культурної мови, культурного знаряддя.

V.

На протязі цілих віків обставини життя українського народу складали ся дуже некористно для його національного життя й ослабляли його національну силу й національне почуття. Панування чужих на українській землі розвивало силу протеста, анархістичні інстинкти, а ослаблювало інстинкт організаційний. Національне життє мало

тільки короткі хвилини такі, що могло спалахнути сильним огнем, а переважно тільки тліло непомітно під попільом, і національне почуття слабало й завмерало. Тільки в західній Україні незвичайне загострення національного контрасту викликало нарешті сильний вибух національного почуття. Ріжниця національна там злучила ся з ріжницями релігійними, клясовими, з контрастом політичних і економічних прав і сил, і се загострило національну свідомість і привело до напруженої національної боротьби.

На Україні російській не було такого загострення, і національне почуття українське не настало так. Воно не вмерло, і не хоче вмирати, але не проявляє себе і в житті сильно і помітно.

Навпаки, воно наче не вірить само в свою силу і соромить ся всякого сильнішого прояву. Натяком на „узость“, не кажучи про національний шовінізм, можна забити баки кождому середньому Українцеві й довести до того, що він відречеть ся всього — хоч би в домаганнях його не було й тіни якоїсь національної виключности чи шовінізму.

Ся слабкість національної енергії, національного почуття, дає себе чути на кождім кроці, дає себе знати і в тих питаннях, які я порушив в отсих статтях. Сей крайній партикуляризм в справах мови, провінціональний патріотизм, який вимагає, щоб газета писала ся мовою його села, а все українське письменство не виходило за межі словаря його повіту. Сі претенсії кождого, щоб Україна йшла до нього, й неохота поступити самому хоч кроком до неї — зробити невеличкі зусилля, щоб увійти, так сказати, у всеукраїнський фарватер літературного й культурного руху. Сей страх перед всяким сміливішим, певнішим виступом так само в справах мови, як і в інших національних справах — вічне побоювання, що скаже повітова „Марія Алексевна“ про якийсь такий сміливіший виступ — все се прояви того ослаблення національної енергії.

Народи, суспільности з сильнішим національним почуттям з більше розвиненою національною енергією не такі операції переводили над своїм національним життям, над своєю мовою, як отся наша проблема всеукраїнської культурної мови.

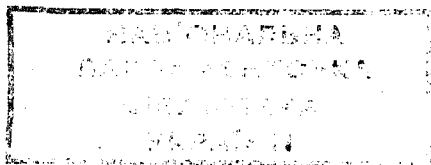
Проводили сильно, енергічно, не оглядаючи ся на те, чи кому се здасть ся дивним, чи смішним, — в тім почутті, що в питаннях своєї національної культури кожда суспільність має суверенні права, рішає їх з становища своїх поглядів і інтересів, не питаючи ся чийогось суду чи оцінки. Румини перевели в XIX в. радикальну реформу

своєї мови, „вичистивши“ її від елементів славянських і інших та заповнивши їх місце елементами романськими. Постановили наблизити свою мову до латинської мови, відповідно до своєї національної традиції, що вони — потомки Римлян, Romani, й мають мову римську. В супереч сій традиції, елементи римські, підбив був сильно словянський елемент, і славянська мова стала культурною, книжною мовою Руминів в середніх віках. Але вони виперли її з часом, замінивши мовою руминською і на решті постановили вигнати і з живої мови славянські елементи, хоч як вони були величезні, хоч, як здавалося б, неможливо без них обійти ся. Постановили — й ведуть сю лінію, виганяючи сі словянські елементи з школи, з книжної мови, з уживання інтелігенції, і при енергії, без сумніву, „вичистять“ з часом і народню мову.

А Чехи? В розмаху свого національного відродження вони постановили знаціоналізувати свою мову як найповнійше і замінити чужі вирази свійськими — навіть загально в цілім світі прийняті культурні слова, як театр, музика і т. п. Повидумували на їх місце не раз такі слова, перед якими шишковські „мокроступи“ й „шаропихи“ являють ся верхом простоти й зрозумілості. Дали привід до нечислених анекдотів, глузувань, що, мовляв, треба чеську фразу перекласти на німецьку, аби її зрозуміти і т. п. Але се їх зовсім не засмутило, вони свою нову мову прийняли, перевели через книгу й школу, проведуть через народню мову, і через століття нхто не буде дивувати ся тим словам, як не дивують ся в Росії російським „впечатлѣніямъ“, „средоточіямъ“, „міросозерцаніямъ“ і иншим дивоглядам.

Се були крайности, але що сказати про нас, коли глузуємо й відрікаємо ся чистісенного українського виразу тому тільки, що він для великоросійського уха звучить дивно. Штучно, умисно збіднюємо природні багатства української мови, щоб не сказати чого незрозумілого для панків, яким властиво все українське стало чужим і незрозумілим. Викривляємо самі основи мишлення, підтягаючи свою мову під складню мови великоросійської. Самі забуваємо, загорожуємо дороги культурному розвою, не допускаючи до вироблення української мови культурної, наукової, здатної до наукового мишлення.

Ей, горе малодушним!

VI.

Не такий час, щоб малодушествовати. Годі політикувати та метекувати, як би то хитро-мудро, невеликим коштом пробігти межі дощ, „пѣтушкомъ, пѣтушкомъ“ проскочити між культурні нації з нашим українством, нікому не попавши „на замѣчаніє“. Щоб і капітал національний здобути і зістати ся „дамою пріятною во всѣхъ отношеніяхъ“ для всѣх, хто з нами має чи схоче мати діло. Щоб і „узкости“ нам ніхто не закинув, щоб і вірної служби російській культурі в чім небудь не порушити, і польському stanowi posiadania на Україні в чім небудь не завадити.

Мусимо мати одвагу бути самим собою, не страхаючи ся ані недорічного глузування, ані гнівних криків тих, яким зріст українства грозить наступити на котрийсь мозіль, — ані певних болів і мук породження українського національного життя. Досить з нас, коли знаємо, що українство в тім культурнім, поступовім напрямі, в яким ведемо його, ніяким чином в конфлікти з загальнолюдським поступом не вийде, і що ті болі й муки таки мусять бути понесені для того, щоб український нарід розв'язав для себе проблему національного розвою. І хто не з нами в сей тяжкий критичний час — той против нас. Хто своєю — не тільки активною ворожнечою, а й пасивною силою сопротивлення здержує національне усвідомленне української людности, гальмує перехід української народности до свідомого національного життя, той чинить тяжку шкоду українському народови в нинішню переломову хвилю. Чи буде се їзда на принципіальнім конику — агітація против українського національного розвою в імя ширших завдань нинішньої хвилі, чи сіяння смуги і знеохочуванне до національної культури дискредитованнем української культурної роботи, культурних засобів українських, українського слова, літературної мови. Хто вириває українську книжку чи газету з рук земляків, знеохочує їх до українського слова, до культурно-національного з'єднання всього українського громадянства й народу під теперішню національну кризу, — той чинить гріх перед українством, так само як ті, що під політичну кризу XVII в. розбивали політичну єдність, граючи на клясовім антагонізмі, заводячи політичні інтриги в оден чи в другий бік, і ослаблювали тим силу політичних постулатів українського народу.

Через таке роз'єднуванне великий народній рух XVII в. перейшов на „руїну“ українства. Стережим ся, щоб сього не стало ся з нашим національним рухом. Не такий час, щоб розбивати ся на гуртки й гурточки, звя-

зані спільними літературними поглядами, спільними переконаннями що до уживання *і* з двома і одною kropкою, та втупивши очі в якісь діялектологічні чи правописні питання, відмахувати ся рукою на всякі заходи коло ширшої організації національної роботи, культурно-національного руху. Горе тим, хто вносить роз'єднання серед громадянства такими формальними справами, хто на мале каже, що воно велике, як нарікав співець українських усобиць XII віка на своїх сучасників. Прокляття нинішньої хвилі лежить в тім, що українство, вийшовши „з під закону“ 1876 р., далі живе підзаконним життєм, не користаючи з „благодати“ конституційного життя — яка не єсть та наша „истинно-русская конституція“. Що воно далі живе тісним гуртковим життєм, до якого привчили його літа під'яремного істновання, і не оцінює ваги нинішньої хвилі, що велить українському народу єднати ся, організуватись як найскорійше, найінтензивнійше в велике національне тіло, збираючи все, що може бути організоване для українських національних цілей на підставах поступово-демократичних.

Подівіть ся, як слабо росповсюднують ся українські газети й журнали, всякі українські видання, які незвичайно малі круги української людности захоплюють, який незвичайно малий процент вводять вони в національну українську течію. Маса української людности, навіть інтелігенції зістаєть ся поза нею. Старі гуртки й гурточки свідомих Українців повинні були послужити огнищами національного руху, звідки на всі боки сильним, далекосяглим проміннем повинен був ударити український рух, осьвідомленне національно несвідомих, від перших початків розкріпощення українства. Але вони зістали ся в дійсности відокремленими, тісними гуртками, малими оазами серед національно несвідомого українського моря, слабо звязаними між собою, занятими своїми спеціальними, місцевими роботами. І скільки провінціональної розтічи лежить між тими ріжними частями нашої землі, як мало поступили вони в тіснійшій зближенню між собою! А тим часом завданне моменту лежить власне в як найтіснійшій з'єднанню розлучених ріжними політичними, адміністративними й всякими иньшими межами та відмінами частей нашої землі й утворенню на всім просторі її, спільними силами всіх її частей, одної можливо сильної, можливо багатой національної культури, всеукраїнського культурного життя, і то як найскорійше.... ❖

Не маємо українського міністерства просьвіти чи якоїсь иньшої інституції, яка б могла порішити й завести

по всіх школах, урядах, в публичнім і всякім иньшійм уживанню норми однастайної української правописи, граматики, стилістики на всім просторі українських земель, в Галичині й на Кавказі, в Угорській Русі і в правобічній Україні, в кольоніях Америки й Сибіри чи Туркестану. Тому до такої однастайности мусимо йти иньшими дорогами: дорогою обопільних уступок і толерантности, поблажливости для всяких відмін життя й мови, діалектологічних і культурно-історичних відмін ріжних частей великої української землі, а не кидати ся, як бик на червону хустку, на кожду язикову чи правописну відміну, якої „у нас не уживають“, „у нас не розуміють“. Не можемо замикати ся в такі тісні провінціяльні критерії, бо неминучо розібемо сю велику українську землю на частки, з котрих кожда матиме свою окремішню мову, правопись, свої літературні взірці, свою літературу, а з тим — стратимо всяку можливість широкого національного життя й розвою, засудимо українство на ролю провінціалізма в кождій з тих провінцій, на які розібеть ся українська земля.

Не чіпати ся того, що ділить і роз'єднує поодинокі части української землі, а пильнувати того, що лучить і єднає їх до купи, і се зміцняти й розвивати мусимо. Як в життю і традиції, так і в першій великій органі всякої національної єдности й національного розвою — в національній мові й її культурній, літературній формі.

VII.

Ніщо не пропадає в природі, і так само в народнім життю. Стерти те, що єсть, і написати на тім місці відразу щось нове, се легко на піску, або на школьній дошці, але в життю реальнім се не так легко. Сильне те, що корінить ся в нашій минувшині, що має опору в звичаях, в попередній роботі. Слабке і хитке, що робить ся в рішучій незгоді з нею. І тому практичний розум наказує, роблячи нове, звязувати його з старим, з готовим вже, особливо там, де енергія руху не велика, нема в ній розмаху й не можна сподівати ся, щоб сим розмахом своїм вона подоліла інерцію життя, супротивленне того, що істнує.

Від слабого руху українства, який проявляє воно тепер в Росії, не можна сподівати ся багато енергії ні в чім поки що. І до тих перешкод, які й без того лежать на його дорозі, які мусить воно побороти, великим нерозумом було б додавати ще нові труднощі, нові „трєня“,

в яких дуже легко могла б до решти згинути, змарнувати ся й та невелика енергія, яку воно має. От чому велику шкоду роблять всякі суперечки, які вчинають ся за ріжні формальні дрібниці, і велику нетактовність показують ті, що такі дрібниці витягають і з малого велике роблять. От чому дуже не в час тепер забавляти ся у всяке новаторство, пробивання нових паралельних доріг поруч старих, якими, кінець кінцем, також можна б прегарно дочвалати до нашого Риму — національного усвідомлення і національного життя. А ще менше часу тепер на конкуренцію, на суперництво, на полеміку між репрезентантами таких паралельних доріг.

Що б було, як би ми задумали „прежде всякаго другого дѣйствія“ виробити тепер для цілого українського народу одну одностайну правопись? Скільки б се з'їло часу, енергії і — властиво без усякої реальної користи! Що б було, як би знеохотивши ся ріжними недорічностями, які можна подибати в нашій літературній, культурній мові, постановили ми „прочистити“ її та виробити одностайний „канон“ її від Сяна до Кубани? Мабуть, покоління цілого на се б не стало, аби такий канон виробити і в ті академічні кайдани нашу мову закувати.

І на що?

Маємо кілька відмін правописи. Кожда з них має своє добре й своє лихе. Кождий може держать ся тої, яка йому милійша, і можуть вони преспокійно жити поруч якийсь час, поки тіснійші звязки, толерантність, яка виробляеть ся спільною позитивною роботою, а не передиранням та амбітним суперництвом, не дозволять поволі вигладити всі ті, властиво невеликі ріжниці. Маємо мову культурну, літературну, наукову; яка не яка, вона може сповняти своє призначенне зовсім добре, і маємо вже певний культурний запас на сій мові. Добра річ її чистити, шліфувати, але відкинути й на її місце поставити якусь нову, спеціально полтавську, чи харьківську, чи якусь иншу — се річ зовсім неможлива.

І так само неможливо — занехати всяку культурну роботу, поки та літературна мова „виробить ся“. Єсть у нас термінологія наукова і шкільна, вироблена переважно на ґрунті галицькій, вироблена в значній частині на швидку, під натиском наглої потеби і не завсіди вмілими руками. Через те є в ній чимало сьміття, яке мусить бути ранійше чи пізнійше виметене, і його треба вимітати неустанно. Але очевидна річ, що все-таки виходити треба від сеї, вже готової, вже прийнятої в одній частині України термінології і з неї перед усім вибрати все користне і придатне, викинувши усе нездатне, а не творити зовсім

незалежно від неї цілком нової паралельної термінології й копати новий рів між двома частинами української землі, без того роз'єднаними всякими сторонніми впливами. Єднати ся, концентрувати ся, а не ділити ся, не розбігати ся — се повинно бути у всім наше гасло.

Звичайно при всякій аргументації, чи против мови, чи против термінів, повторяєть ся, що народ того не приймає, того не розуміє і т. д. В дійсности невдоволенне, критика, неохота йде від інтелігенції, яка не хоче зробити тої малої роботи — присвоїти собі культурну українську мову, її термінологію та стаючи на хуторнім становищу в сій справі, заслонюєть ся тим міфичним „народом“. Коли б вона сама зрозуміла й щиро переняла ту нехитру премудрість, що для того, аби орудовати культурною мовою, хоч би й своєю, треба трохи привичитись її, то сю премудрість без труду, ще далеко лекше присвоїв би собі й народ, який далеко ліпше розуміє, що книжна мова йому не може дати ся без певного труду. І тоді виявило ся б, що книжка українська, написана для широких кругів народу, зовсім не дає ніяких особливих трудностей для зрозуміння тим народом ні з сторони правописи, ні лексіки, ні складні, ні термінології. Повторяю — книжка призначена для широких кругів. Бо ніхто не має претензій до того, щоб статі збірника математично-природописної секції товариства Шевченка, а навіть історичні чи фільологічні наукові курси були написані загальноприступно для читача з народу. Такі річі ніде не пишуть ся для народу, і наша культурна мова не може бути виїмком. Книжка, призначена для народа, може обмежити ся мінімумом елементів культурних, разом — можливо зблизити ся до місцевого обихода живої мови. Але у інтелігента не повинно бути місця для льокальних, провінціальних капрізів.

Поки народ живе, живе й його мова. Ні я, ні ви, читачу, не вгадаєте, яка буде мова наша літературна й наукова, її термінологія, її правопись, навіть за п'ятдесят літ — як будуть писати й говорити наші внуки Пильнуймо своєї мови, поліпшаймо її, але не затуркуймо. голови ані собі, ані людям надмірним перфекціонізмом. Довлѣєть дневи злоба его. Девяносто девять процентів того, що продукуємо ми тепер, сповнивши свою службу теперішній хвилі, однаково забудеть ся, і що ж тут старати ся про те, щоб його форма подобала ся будущим поколінням, коли в тім вони не будуть мати потреби? Те з теперішніх писань, що потрібне буде для ужитку наших правнуків, постараять ся вони перевести на будущу правопись, і мову йому перелицюють, коли воно буде

потрібним для ширшого ужитку. Сей труд і клопіт можемо їм полишити, а тепер орудуймо тими культурними знарядями, які маємо, тою мовою чи термінологією, яка досі виробила ся. Не маймо претензії творити для віків, а ліпше пильнуймо свого обовязку перед хвилиєю, перед її вимогами, щоб чесно сповнити його.

Старозавітня легенда оповідає про свого національного героя, що він в розпалі гніву, не маючи иньшої зброї, ослячими щелепами, що попали ся йому на дорозі під руку, побив тисячі ворогів. Я думаю, що нинішні наші культурні знаряди — літературна й наукова мова, термінологія, правопись, — се все таки щось ліпше від тих ослячих щелепів. Але як би справді було се все тільки ослячими щелепами, то і з сею зброєю потрапимо ми доказати великих дїл на полі культурно-національного відродження нашого народу. Иньшої зброї, иньших засобів ми не маємо й не будемо мати. Але коли будемо мати те завзяте праці й боротьби, якого вимагає від нас велике завдання хвилі, що лежить перед нами, ми і з тою зброєю докажемо свого.

Тільки викресати треба з своєї душі святий огонь запалу!

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Проф. Михайла Грушевського.

ТОМ ПЕРШИЙ в другім виданню, 1904 стор. 628, ціна 7 кор. 50 сот., в Росії в книгарні К. Старини при конторі Літ. Наук. Вістника продаєть ся по 3 р. 60 коп.

Зміст: I Вступні уваги про український народ і його територію в теперішности і в історичних змінах. Загальний погляд на історію України.

II. Українська територія перед славянською міграцією: археологічні слди життя на українській території; питанне про славянську праотчину; не-славянська кольонізація нашого краю; пізнійші турецько-фінські племена і їх переходи (IV—IX) вв.

III Славянська кольонізація української території: розпросторенне словянства; кольонізація східно-славянська; славянські племена України; кольонізаційні утрати х в X віці.

IV. Культура і побут українських племен в часах розселення і по нїм: культура матеріальна (хліборобство, скотарство, ловецтво, промисли і т. п., побут — пожива, одежа, житло); торгівля; людина: тип фізичний і психічний, релігія і культ, похоронний обряд, шлюб і родинне жите, рід, племя, громада.

V. Початки Руської держави: Завязки політичного устрою українських племен. Початки Київської держави. Хронологічний перегляд подій X віка.

VI Закінченне будови Руської держави: часи Володимира Великого.

Додаток I: про найдавнішу літопись; дод. II: Норманська теорія.

Карти: а) кольонізація Східньої Європи до III в. по Хр.; б) східно-славянська кольонізація в часах сформовання Руської держави.

ТОМ ДРУГИЙ в другім виданню, 1905, стор. 633. ціна таж.

Зміст: I. Часи Ярослава.

II. Розклад Руської держави в X—XII в.

III. Упадок Києва (до татарського походу 1240 р.).

IV. Перегляд поодиноких земель: Київщина (в додатку: Турово-пинська земля) територія, города, жите політичне й культурне.

V. Чернігівщина й Переяславщина.

VI. Волинь і Побуже.

VII. Прикарпатські краї: Галичина й Угорська Русь.

VIII. Степи: Останки славянської кольонізації в Степах; турецька кольонізація степів: Печеніги, Торки, Половці, Монголи - Татари.

Карти: а) Київщина і Турово - пинщина в XI—XIII в. б) Чернігівщина й Переяславщина; в) Західня Україна.

ТОМ ТРЕТІЙ в другім виданню, 1905, ст. 587, ціна та ж.

Зміст: I. Галицько-волинська держава (XIII—XIV в.): утворення її за Романа, часи Данила і його наступників.

II. Подніпрове в другій половині XIII і на початку XIV віка, під татарською зверхністю.

III. Політичний і суспільний устрій українських земель в XI—XIII віках: державна система, княжі відносини, політична організація земель, управа, суд, воєнна і фінансова організація; організація державна й її історія; суспільні верстви.

IV. Побут і культура: відносини економічні. Право як культурно-побутове явище. Побут: відносини родинні; вади суспільности в представленні моралістів; образи життя. Християнство і його культурні впливи. Творчість артистична. Школа і освіта. Книжність і творчість літературна; письменство перекладене й оригінальне.

ТОМ ЧЕТВЕРТИЙ в другім виданню, 1907, друкується, має вийти в осени, в Києві, ціна буде мабуть 3 р. 50 коп.

I. Окупація українських земель Литвою й Польщею: Литва збирає українські землі; боротьба за Галицько-волинську спадщину й прилучення до в. кн. Литовського волостей Чернігівських, Київщини й Поділля.

II. Українські землі під зверхністю Литви й Польщі — на переломі XIV і XV вв.: польсько-угорський спір за Галичину; династична унія Литви й Польщі й опозиція против прилучення до Польщі в в. кн. Литовським; переміни в устрою і відносинах в. кн. Литовського

III. Українсько-руські землі під зверхністю Литви й Польщі в XV віці. Події по смерті Витовта; часи Казимира й в. кн. Олександра; ослаблення унії; відносини національні, руська іредента. Сформованне кримської орди й відносини до Татар в XV і поч. XVI в.

IV. Довершення інкорпорації українських земель Польщі — справа унії в XVI в. і прилучення українських земель до Польщі в 1569 р.

Карта: Українські землі в складі Польсько-литовської держави перед 1569 р.

ТОМ ПЯТИЙ в першій виданню. 1905, ст. 687, ціна та ж як т. I.

I. Загальний погляд на суспільно-політичну еволюцію українських земель під литовським і польським режимом (XIV—XVII вік.).

II. Еволюція суспільного устрою: Пани-шляхта — сформованне шляхетської мognатської верстви в українських землях.

III. Селянство — його категорії, обмеження особистих прав, панщина й її історія.

IV. Міщанство, український елемент в містах. Духовенство чорне й біле (світське).

V. Управа світська: останки староруської схеми й їх еволюція, перенесення польської адміністративної системи польського устрою на Україну і його сформованне в XVI—XVII вв. Організація міська. Сільський устрій.

VI. Організація церковна: єрархічні відносини XIV—XVI в., державне становище православної церкви в Польщі й в кн. Литовським, внутрішній устрій і жите її, розстрій православної церкви в XVI віці.

VII. Утворення уніятської церкви: проби унії в XIV—XV віці, заходи коло унії в 2-й пол. XVI в. і її переведення в 1590-х рр.; берестейський собор 1596 р. і становище супроти них суспільности.

ТОМ ШЕСТИЙ, в першій виданню, 1907. друкується в Києві, має вийти в осени, ціна буде мабуть 3 р. 50 коп.

I. Економічне жите XIV—XVII вв.: торгівля й промисел міський, зміни в українській торгівлі XII—XIII вв., торгівля XV—XVII вв. східної й західної України, її упадок. Організація міського промислу, цеховий устрій; ослабленне міського економічного жита.

II. Господарство сільське: старе господарство XII—XIV вв. і його пережитки в XVI, розвій заграничного експорту і його впливи на економіку Українських земель. Промисли звязані з сільським господарством.

III. Відносини культурні й національні: національний склад і національні елементи в різних суспільних верствах і в різних краях України, їх стан в XVI і на вступі XVII в.

IV. Побут культури XIV—XVI вв.: „руська віра“ і українська народність; староруські релігійні традиції в українській суспільности XIV—XVI вв.; упадок культурного значіння церковности; освіта і книжність; артистична діяльність: творчість; побут і жите.

V. Культурно-релігійно-національний рух на Україні в XVI віці: успіхи латинізації й польщення; культурно-національна реакція в землях українських і білоруських; початки друкарства; острозький кружок; реформа брацтва; львівське брацтво і брацький рух.

VI. Боротьба за і против унії по її проголошенню, в житю і письменстві: перші писання, викликані берестейською унією, розвій полеміки, боротьба православної суспільности против унії, до другого десятиліття XVII в.

Головні склади видання: в Києві в книгарні Київської Старини (Безаковська 8) і при конторі Літературно-Наукового Вістника, Прорізна, 20; у Львові в книгарні Наукового Товариства імени Шевченка, ул. Театральна 1.

ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ «У ЛЬВОВІ»

Перша серія:		Ціни в коронах.
1. С. Ковалів. Дезертир і інші оповідання.	1. 20	1. 20
2. Іван Франко. Поєми.	1. 20	1. 20
3. О. Кобилянська. Цокора і інші оповідання.	1. 00	1. 00
4. Гю де Мопасан. Дика пані і інші оповідання.	0. 90	0. 90
5. І. Франко. Полуїтка і інші бориславські оповідання.	1. 00	1. 00
6. Н. Кобринська. Дух часу і інші оповідання.	1. 20	1. 20
7. Кнут Гамсун. Голод, Роман.	1. 80	1. 80
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії	1. 20	1. 20
9. С. Ковалів. Громадські промисловці, оповідання.	1. 20	1. 20
10. У. Шекспір. Гамлет, принц данський	1. 40	1. 40
11. Генрик Понтопідан. Із хат. Оповідання	1. 00	1. 00
12. Богдан Лепкий. З життя, Оповідання	0. 80	0. 80
13. Гергарт Гауптман. Візник Геншель	1. 20	1. 20
14. М. Коцюбинський. В путях шайтана, Оповідання	1. 20	1. 20
15. У. Шекспір. Приборкана гоструха	1. 00	1. 00
16. Панас Мирний. Лихі люди	1. 00	1. 00
17. В. Короленко. Судний день	0. 80	0. 80
18. У. Шекспір. Макбет	1. 20	1. 20
19. К. Гуцков. Уріель Акоста	1. 00	1. 00
20. У. Шекспір. Коріолян	1. 40	1. 40
21. М. Яцків. В царстві сатани	1. 20	1. 20
22. Панас Мирний. Морозенко	0. 50	0. 50
23. Леся Мартович. Нечитальник	1. 20	1. 20
24. М. Коцюбинський. По людському	1. 60	1. 60
25. В. Оркан. Скапаний сьвіт, драма	0. 60	0. 60
26. Василь Стефаник. Дорога, новелі	1. 20	1. 20
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1. 20	1. 20
28. Л. Толстой. Відроджене, (3 томи)	3. 20	3. 20
29. К. Гавлічек-Боровский. Вибір поєзій	1. 20	1. 20
30. Ф. Заревич. Хлопська дитина	1. 90	1. 90
31. І. Франко. Коваль Бассім	1. 20	1. 20
32. У. Шекспір. Антоній і Клеопатра	1. 40	1. 40
33. Е. Тимченко. Калевала, фінська епопея	2. 60	2. 60
34. О. Катренко. Півч. Природа і інші оповідання	1. 00	1. 00
35. У. Шекспір. Багато галасу з нечевля	1. 20	1. 20
36. Іван Франко. Сім казок, новелі	1. 00	1. 00
37. С. Воробкевич. Над пруттом, поезії	1. 20	1. 20
38. У. Шекспір. Ромео і Джульєтта	1. 40	1. 40
39. К. Сроковський. Оповідання	1. 00	1. 00
40. А. Кримський. Шальмове гиля	1. 60	1. 60
41. О. Кониський. Молодий вік М. Одиця	1. 60	1. 60
42. Гю де Мопасан. Горля і інші оповідання	0. 90	0. 90
43. В. Кравченко. Буденне життя, Оповідання	1. 60	1. 60
44. У. Шекспір. Король Лір	1. 40	1. 40
45. Д. Лукіянович. За Кадильну, повість	2. 60	2. 60
46. Г. Гайне. Подорож на Гарц	0. 80	0. 80
47. І. Франко. Захар Беркут	1. 20	1. 20
48. У. Шекспір. Міра за міру	1. 00	1. 00
49. М. Коцюбинський. Поєдинок і інші оповідання	1. 60	1. 60
50. О. Стороженко. Марко проклятий	1. 00	1. 00
51. С. Ковалів. Риболови	1. 60	1. 60
52. Марко Вовчок. Народні оповідання. Том I.	1. 60	1. 60
53. П. Мирний. Серед степів. Оповідання	2. 60	2. 60
54. Е. Ярошинська. Перекинчики	2. 20	2. 20
55. В. Винниченко. Повісти й оповідання	2. 60	2. 60
56. Л. Мартович. Хитрий Панько	1. 10	1. 10
57. В. Вересаєв. Записки лікаря	2. 60	2. 60
58. М. Вовчок. Народні оповідання Т. II	1. 60	1. 60
59. М. Горький. Мальва і інші оповідання	2. 10	2. 10
60. М. Дерлиця. Композитор і інші оповідання	1. 60	1. 60
61. Ю. Заєр. Легенди	2. 00	2. 00
62. А. Чехов. Зморя і інші оповідання	2. 00	2. 00
63. Н. Кобринська. Ядзя і Катруся та інші оповідання	1. 40	1. 40
64. Д. Лукіянович. Від кривди, повість	1. 60	1. 60
65. А. Чайковський. Оповідання	1. 60	1. 60
66. Марко Вовчок. Народні оповідання Т. III.	3. 40	3. 40
67—68. І. Левицький. Хмари	4. 40	4. 40
69—70. Е. Золя. Жерміналь	5. 60	5. 60
71. О. Маковей. Оповідання	2. 60	2. 60
72. І. Франко. На лоні природи	3. 20	3. 20
73. Кар. Кавцкі. Народність і її частки	0. 60	0. 60
74. Фр. Енгельс. Людвік Фаєрбах	0. 50	0. 50
75. Фр. Енгельс. Початки родини	1. 50	1. 50
76. Ш. Сеньобо. Австрия в XIX ст.	0. 80	0. 80
77. В. Будзиновський. Хлопська		

Корона рахуєть ся по 50 коп.

Посілість	2. 00	102. З. Гінтер. Історія геогр. від- криття у XV—XVI ст.	1. 80	20. В. Гіго. Кльод Ге	0. 25
78. К. Флямаріон. Про небо	2. 00	103. Л. Толстой. Козаки	2. 00	21. Е. Еган. Руські селяни на Угор- щині	0. 25
79. М. Драгоманів. Переніска (вчир- пано)	—	104—105. М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших, т. I	3. 00	22. П. Мирний. Лихий попутов	0. 40
80. С. Степняк. Підземна Росія	3. 00	106. В. Самійленко. Україні	2. 00	23. А. Д. Уайт. Розвій географічних поглядів.	0. 30
81. Адріян. Аграрний процес у До- брові	1. 00	107. Др. А. Форель. Гігієна нерво- вого і духового життя	2. 00	23. Ів. Франко. Украдене щасте	0. 50
82. Г. Тен. Філософія штуки	1. 00	108. І. Франко. Маніпулянтка	2. 00	25. С. Ефремов. Національне питање в Норвегії	0. 30
83. Дж. Інграм. Історія політичної економії	3. 60	110. А. Володиславич. Орли, комедія	1. 80	26. П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (1 пісня)	0. 30
84. Е. Феррієр. Дарвінізм.	1. 30	Друга серія:			
85. Й. Конрад. Національна економія	1. 60	1. М. Грушевський. Б. Хмельницький	0. 20	27. М. Драгоманів. Два учителі	0. 40
86. В. Стефаник. Мое слово оповіданя	3. 60	2. Курцій Руф. Фільотас	0. 20	28. Е. Золя. Новінь	0. 30
87. Ж. Масперо. Старинна історія східних народів т. I.	2. 40	3. В. Наумович. Величина зніздного світа	0. 15	29. С. Томашівський, Київська козач- чина 1855 р.	0. 10
88. М. Коцюбинський. У грішний світ	1. 69	4. Панас Мирний. Лови	0. 06	30. П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (2 пісня)	0. 35
98. М. Кареев. Філософія культур- ної і соціальної історії XIX ст.	2. 40	5. І. Пулюй. Непропаца сила	0. 20	31. Т. Масарик. Ідеали гуманности	0. 35
90. О. Кобилянська. До світа. Но- велі	2. 40	6. М. Грушевський. Бех-Аль-Джугур	0. 10	32. Люклян. Юпітер у клопотах	0. 30
91. О. Авдікович. Моя популярність	2. 20	7. І. Раковський. Вік нашої землі	0. 10	33. М. Костомарів. Письмо до ред. „Колокола“	0. 20
92. Е. Фрас. Нарис геології	1. 20	8. А. Чехов. Каштанка	0. 15	34. М. Гоголь. Вій	0. 40
93. Б. Лепкий. Кара та інші опо- віданя	2. 00	9. М. Драгоманів. Мик. Ів. Костомарів	0. 15	35. І. Раковський. Вулькани	0. 20
94—95. П. Стороженко. Історія захід- но-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4. 00	10. Е. Золя. Напад на млин	0. 20	36. Г. Фльобер. Іродіяда	0. 30
96. Г. Байрон. Чайльд Гарольд	1. 40	11. І. Пулюй. Нові і перемінні звізди	0. 15	37. О. Терлецький. Москвофіли й па- родовці	0. 30
97. М. Драгоманів. Шевченко, украї- нофіли й соціалізм	1. 60	12. Г. Квітка. Маруся	0. 50	39—39. І. Тургенев. Ася	0. 40
98. Марк Твайн. Том Соер	2. 60	13. М. Левицький. Умова для селян. спілок	0. 20	40. Л. Боровиковський. Маруся	0. 25
99—100. Е. Шрер. Політична історія Налестини	3. 10	14. П. Куліш. Оріся	0. 06	41—42. Данте Алігері. Шекло, пісня I—X	0. 40
101. І. Франко. Місія. Чума. Казки і сатири	2. 40	15. М. Кистяковська. Іван Гус	0. 20	43—45. В. Олехнович. Раси Європи	0. 70
		16. О. Стороженко. Оповіданя. I.	0. 20	46—48. Л. Толстой. Крайцєрова со- ната	0. 90
		17. В. Барвінський. Досліди з поля статистики	0. 20	49—50. О. Бодяньський. Українські казки	0. 50
		18. В. Королєнко. Ліс шумить	0. 20		
		19. І. Франко. Шевченко в польській рев. легенді	0. 40		

Корона рахуєть ся по 50 коп.

Видання „Українсько-руської Видавничої Спілки“ у Львові.

51. Е. Золя. Смерть Олівіе Бекайля	0. 20	86. В. Антонович. Польсько-українсь- кі відносини	0. 40	124—126. Тисяча й одна ніч, II . . .	1. 40
52. А. Уайт. Розвій астроном. по- глядів	0. 45	87. І. Тургенев. Муму	0. 30	127. Ш. Сеньобо. Церква й католиць- кі партії в XIX ст.	0. 45
53. П. Ніщинський. Гомерова Іліада (з пісня)	0. 25	88—90. А. Кримський. Мусулманство і його будучність	1. 70	128—129. Лев Толстой Кавказькі оповідання	1. 00
54. А. Міцкевич. Лист до гал. прияте- лів	0. 45	91—92. О. Стороженко. Оповідання. II	1. 10	130. Л. Маячанець. Про шлюб на Ук- раїні-Руси в XVI—XVII ст.	0. 35
55—56. Л. Толстой. Смерть Івана Іліча	0. 55	93. А. Д. Уайт. Розмови з Л. Толстим	0. 30	131—132. І. Тургенев. Кляра Міліч . . .	0. 60
57. В. Брайтенбах. Біологія в XIX в	0. 25	94—96. Ф. Кулер. Звіробийник	1. 00	133—134. Е. Цеклер. Єзуїти	0. 75
58—59. М. Горький. На дні життя	0. 70	97—98. О. Вайсмаєр. Про губеркульозу	0. 90	135—136. І. Франко. Semper tigo, поезії	1. 00
60—61. М. Верн. Біблія, студія	0. 40	99—100. О. Стороженко. Оповідання III	0. 85	137—138. А. Д. Уайт. Розвій поглядів на вселенну	0. 90
62—63. Г. Кляйст. Маркіза О	0. 40	101. Л. Толстой. Схаменіть ся	0. 20	ПОЗА СЕРІЯМИ:	
64. М. Кареев. Філософія історії	0. 25	102—103. В. Гаршин. З війська. Опові- даня	0. 80	1. Акорди, антологія української поезії від смерги Шевченка до найновіших частей під ред. Ів. Франка з ілюстра- ціями Ю. Панкевича, люкусове ви- дане, по ціні 6, 7, 50, 8, 8, 50 і 10 —	0. 80
65—67. Ф. Достоевский. Грач	1. 50	104—105. Л. Фер. Будда і Буддизм	0. 80	2. В. Забіла. Пісні крізь сльози	0. 80
68. Ш. Сеньобо. Міжнародні револю- ційні партії	0. 40	106—107. С. Кругь. Записки з росій- сько-турецької війни	1. 10	3. А. Кримський. Андрій Лаговський, повість	3. 00
69—71 І. Тургенев. Весняні води	1. 30	108. М. Кос. Про полові справи	0. 30	4. М. Яцків. Огні горять	2. 50
72. А. Д. Уайт. Розвій поглядів на лихву	0. 30	109—110 С. Козловський. Мірти й кипариси	0. 90	5. Петербурська Академія Наук в справі знесеня заборони у- країнського слова	0. 60
73—74. П. Куліш. Українські опові- даня	0. 90	111. Моріс Верн. Євангеліе, студія	0. 40	6. О. Вишневський. На переломі	1. 20
75. Ф. Ляссаль. Про суть конституції	0. 30	112—113. Л. Толстой. Севастопольські оповідання	1. 20	7. С. Томашівський. Володимир Ан- тонович	1. 00
76—77. А. Шаміссо Петро Шлеміль	0. 40	114. В. Антонович. Чари на Україні	0. 45	8. Задачі статистичного досліду ав- стрійської України	0. 30
78. М. Драгоманів. Літературно-суе- пільні партії в Галичині	0. 70	115—117. Тисяча й одна ніч, I	1. 60		
79. Д. Мордовець. Оповідання	0. 60	118. І. Тен. Нариси із старинного світа	0. 65		
80. О. Кониський. Листи про Ірландію	0. 45	119—120. О. Стороженко. Оповідання. IV	0. 80		
81—82. І. Левицький. Гуморески	0. 75	121. М. Драгоманів. Козаки	0. 30		
83. Ю. Бізнер. Жите ростин у морі	0. 15	122. П. Куліш. Листи з хутора	0. 50		
84—85. П. Нішинський. Гомерова Ілія- да, IV—VI	0. 80	123. Ф. Стрчко. Тарас Шевченко і ро- го думки про громадське життя	0. 60		

Всі видання Видавничої Спілки продає й висилає Книгарня Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, ул. Театральна № 1, у Київській Книгарні „Кіевской Старини“ і Л. Ідзіковського. Виписували молять також через контору Літературис Чаукового Вістника у Києві, ул. Прорізна № 20.

Корона рахуєть ся по 50 коп.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА український науковий журнал

присвячений передовсім українській історії, фільології й етнографії,
виходить під редакцією *М. Грушевського*, що два місяці книжками
по 15 аркушів.

ХVІ. рік видання.

Розвідки з наук історичних і фільольогічних, матеріали й за-
мітки, перегляд часописей українських й інших (до двіста
часописей), критичні оцінки й реферати з наукової літератури,
що дотикає українознавства.

Передплата в Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки по 1 р. 50 коп

Посилати передплату на адресу: Львів (Lemberg), Австрія,
Чарнецького 26, Наук. тов. ім. Шевченка (Sevcenko-Gesellschaft der
Wissenschaften), або через контору Літературно-Наукового Вістника,
Київ, Прорізна 20. Тамже можна діставати поодинокі книжки.

Всім хто интересується ся українською наукою і літерату-
рою, всім прихильникам українського слова і культурного руху
рекомендуємо:

ПОВНІ КОМПЛЕТИ ЖУРНАЛА

Літературно-Науковий Вістник

за роки 1899—1906

всім повних річників, що містять в собі величезну масу белетри-
стичного і літературного матеріалу, спровжений архив культурної
й літературної історії за ті роки. Особливо живим і сучасним
змістом визначається річник 1906.

Висилають ся по ціні 7 р. 20 к. за рік.

ПОВНІ КОМПЛЕТИ

ЗАПИСОК

Наукового Товариства імени Шевченка,

оїмдесять чотирь томів,

1892—1906,

комплети тт. I—XX 22 руб., дальші роки (по 6 томів) по 6 р.
кождий, поодинокі книжки по 1 р. 50 коп.

Комплет сього одинокого українського наукового журналу, що
зібрав в своїх річниках величезну силу наукових студій, матеріалів, кри-
тичних оцінок, повинен бути в кожній публичній бібліотеці, в фундамен-
дальних бібліотеках середніх і вищих шкіл, в приватній бібліотеці кож-
того приятеля і дослідника української старовини, літератури, етнографії.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

УКРАЇНСЬКИЙ МІСЯЧНИК

ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ
ДЕСЯТИЙ РІК ВИДАННЯ

В РОЦІ 1907 ВИХОДИТЬ В ДВОХ ВИДАННЯХ, КИЇВСЬКИМ І ЛЬВІВСЬКИМ
КНИЖКАМИ ПО 12 АРКУШІВ ДРУКУ.

Містить белетристику оригінальну й переклади — повісти, оповідання, драми, поезії, статі з української історії, літератури, суспільної економіки й інших областей знання; огляди літератури, науки й суспільно політичного життя; критику й бібліографію.

В перших чотирох книжках за 1907 р. взяли участь своїми писаннями отсі письменники й учені:

Х. Алчевська, гр. Ф. дела Барт, Ол. Білоусенко, Е. Василів, Б. Велентій, В. Винниченко, М. Волевачівна, М. Гехтер, В. Гнатюк, Гр. Григорієвич, проф. М. Грушевський, пр-доц Ол. Грушевський, Ів. Джиджора, В. Доманицький, С. Єфремов, Закардонний, П. Капельгородський, П. Карманський, Н. Кибальчич, Козачка, М. Нос, М. Ноцюбинський, Ул. Кравченко, Ів. Кривецький, Гр. Кернеренко, О. Крижановський, М. Лозинський, Д. Лунінович, Ф. Матушевський, Невідомий, проф. В. Перетц, С. Петлюра, Мар. Полтавка, П. Понятенко, М. Порш, М. Симонівна, Гр. Сьогобочний, Ів. Федорченко, Ів. Франко, Д. Харовук, С. Черкасенко, Чернигівець, М. Чернявський,

Друкували ся помертні переклади П. Грабовського, драма Лиманського (Мови), поезії Манджури, Старицького, оповідання Ярошинської.

Переклади писань Бернштейне-Бернсона, Бояна, Бушора, Мір. Гаррі, Теоф. Готье, Манюеля, Ан. Франса, С. Фруга, П. Я. й ин.

Редакція і головна контора: КИЇВ, Прорізна 20, кв. 3.

Контора львівська: ул. Чарнецького, ч. 26.

(Lemberg, Czarnecki-str. 26, Anzeiger für Litteratur und Wissenschaft).

Передплата на видання київське для Росії:

Хто платить відразу за цілий рік — 6 руб., на виплат: 1 січня 2 руб., 1 марта, 1 червня і 1 вересня по 1 руб. 50 коп.

За зміну адреси 30 коп.; можна поштовими марками.

Нові передплатники на 1899—1906 р. дістають усі книжки, почавши від 1-ої за ціну 7 руб. 20 коп. Першого річника (1898) перші чотири книжки вичерпані; за ціну 6 руб. можна дістати книжки 5—12, з додатком початків статей, котрих продовження містять ся в сих книжках.

Поодинокі книжки коштують 75 копійок.

Книжки висилають ся раз на місяць: хто надсилає передплату по виході книжки, дістає належні книжки при найближшій розсилці.

Видавець *Мих. Грушевський.* Редактор *Фотій Красицький.*

Ціна 5-00

Б 302884

ПО КНИГАРНЯХ ПРОДАЮТЬСЯ

ще такі видання тогож автора:

- Історія України-Руси 2 вид., т. I, II і III, 1904—5, по 7-50 корон
т. IV вийде незабаром.
т. V, 1 вид., 1905 7-50 ”
т. V, часть друга окремо 3-50 ”
т. VI друкується.
- Розвідки й матеріали до історії України-Руси, кн. II—V . . . 12-00 ”
Люстрації королівщини в руських землях XVI в., т. I—IV
(Жерела до історії України-Руси т. I, II, III і VII) . . . 17-00 ”
Вступний виклад з історії давньої Русі, 1894 0-20 ”
Віомки з жерел до історії України-Руси, кн. I—до пол. XI в., 1895 2-00 ”
Описи Ратенського староства, 1898 0-60 ”
Хмельницький і Хмельницщина, 2 вид., 1899 0-20 ”
Звенигород галицький, 1899 0-70 ”
Похоронне поле в с. Чехах, 1899 0-60 ”
Справа українсько-руського університету у Львові, 1899 . . . 0-50 ”
Хронологія подій Галицько-волинської літописи, 1901 1.00 ”
Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва, 1902 0-50 ”
Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в., 1903 0-20 ”
Звичайна схема „русскої“ історії й справа раціонального укладу
історії східнього словянства, 1904 0-20 ”
Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в су-
часних студіях східньої Європи, 1904 0-30 ”
Спірні питання староруської етнографії, 1904 0-50 ”
Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних
відносин Західньої України, ч. I, 1905 3-00 ”
Про давні часи на Україні (популярна історія України з ілю-
страціями) 1907 0-20 коп.
За український маслак (в справі Холмщини), 1907 0-08 ”
Справа українських катедр і наші наукові потреби, 1907 . . . 0-15 ”
З біжучої хвилі. Статі на теми дня (друкується).
Про українську мову й українську справу. Статі й замітки 0-12 ”
- Очеркь истории Киевской земли отъ смерти Ярослава до конца
XIV столѣтія, 1891 2 р. 75 к.
Волынский вопросъ 1098—1102 г., 1891 — ” 30 ”
Къ вопросу о Волоховѣ, 1893 — ” 15 ”
Барское староство, историческіе очерки, 1894 2 ” 25 ”
Акты Барскаго староства т. I—II, 1893—4 (Архивъ Югозап.
Россіи, ч. VII, т. 1 и 2) 4 ” — ”
Львовское Ученое общество им. Шевченка и его вклады въ
изученіе Южной Руси, 1904 — ” 30 ”
Еще о грамотахъ кн. Льва галицкаго (по поводу статьи проф.
Линиченка), 1904 — ” 15 ”
Очеркь истории украинскаго народа, 2 вид., 1906 2 ” 50 ”
Украинство въ Россіи, его запросы и нужды, 1906 — ” 25 ”
Изъ польско-украинскихъ отношеній Галиціи, 2 вид., 1907 . . . — ” 30 ”
Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ. Статьи и замѣтки
Украинскій вопросъ 1 ” — ”
Единство или распадѣніе Россіи — ” 15 ”
Автономія и національный вопросъ — ” 8 ”
Движеніе политической и общественной украинской мысли въ
XIX ст. — ” 8 ”
Вопросъ объ украинскихъ кафедрахъ и нужды украинской науки— ” 20 ”
- Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes, autorisierte
Uebersetzung aus der 2 ukrainischen Ausgabe, 1 Band
(Kommissionsverlag von B. G. Teubner in Leipzig) . . . 18.00 Mark

Склади в книгарнях: Наук. товариства ім. Шевченка у Львові, Театральна 1 (Lemberg, Theaterstr.1, Schewtschenko-Buchhandlung), в книгарні „Кіевской Старини“ в Київі, Безаковська 8, й ин. Діставати можна в конторі Л. Н. Вістника, Київ, Прорізна 20.